

Bevezetés

„vult és nincs, noha van“

Több mint szimbolikus, hogy Polübiosz történeti művének fennmaradt része a Karthágót elfoglaló Scipio Aemilianus elmélkedéseivel ér véget. „Scipio hosszasan állt ott – írja a szemtanú Polübiosz, a római hadvezér tanítómestere és barátja –, töprengve városok, népek, dinasztiák elkerülhetetlen végzetén, amely mindegyiket utoléri, akárcsak az egyes embereket. Arra gondolt, hogy ez történt a hajdan hatalmas Ílionnal, az asszír, a méd és a perzsa birodalommal, és nemrég az oly virágzó Makedóniával is. Majd akár szándékosan, akár véletlenül, a következő sort kezdte szavalni: »Eljön a nap, mikoron megszentelt Ílion elvész / és Priamosz, meg népe a jógerelyes Priamosznak.«¹ És amikor Polübiosz nyíltan megkérdezte tőle, mit ért ezen, nem titkolózott, hanem nyíltan a hazáját, Rómát nevezte meg, mivel az emberi sors forogóságát látva féltette azt.” (XXXVIII, 22.) Ebben a történetben nem az a lényeges, hogy valóban megesett-e. A legfőbb kérdés: miként merülhetett fel valakiben Róma addigi leggyőzelmesebb hadjáratának tetőpontján, hogy az épp’ születőfélben lévő világbirodalom elkerülhetetlen bukásán merengjen?

¹ Hom. II. VI. 449–450.

Mondhatjuk-e azt, hogy Scipio kijelentését valamiféle prófécianak szánta? Olyan értelemben valószínűleg nem, ahogyan Dániel prófétált az egymást felváltó közel-keleti birodalmakról; vagy miként a gall Veleda vagy az egyiptomi hermetikus hagyomány jósolta meg Róma bizton bekövetkező pusztulását. A görög történetíró szavaiban mindössze az idézett homéroszi sorok utalnak valamiféle jóslat jellegre, egyébként Polübiosz „mindössze” egy józan felismerést kapcsolt össze egy divatos – de szintén empirikus tapasztalatra épülő – filozófiai elmélettel. A felismerés lényege ez volt: Róma immár *birodalom*má vált, a szónak abban az értelmében, ahogyan birodalomnak tekinthetjük az asszírok, a médek és perzsák, vagy a Nagy Sándor és utódai vezette makedónok királyságait. Ugyanakkor ezeknek a „szuperállamoknak” a története is világosan példázza a kozmikus törvényszerűséget: „minden, ami létezik, ki van téve a pusztulásnak és változásnak”. S még mielőtt azt hinnénk, hogy mindezt csak egy görög történetíró adhatta a római hadvezér szájába, akinek hazáját nem sokkal korábban ugyancsak Róma igázta le, nézzük, mit mond erről csaknem száz évvel később egy ízigvérig *római* történetíró-politikus, Sallustius: „minden, ami születik, el is pusztul, ezért Róma városára is ráköszönt majd a pusztulás kora [...] s így államunk elfáradva és elerőtlenedve, zsákmányul esik majd egy királynak vagy egy másik népnek”. (Sall. *Epist. ad Caes.* I. V.2.)

Több mint másfél évezred távlatából ma már kijelenthetjük azt, amit sem Polübiosz, sem Sallustius nem sejtethetett előre: az *Imperium Romanum* a valaha létezett leghosszabb életű birodalommmá vált. Az előre prognosztizált bukás csak elképzelhetetlenül hosszú idő múltán: Nyugaton 476-ban, Keleten pedig csak 1453-ban következett be. Ha egyáltalán bekövetkezett. A „birodalmi béke” korszakának hivatott és hivatásos dalnoka, Vergilius – akit talán nem minden ok nélkül ruháztak fel a középkorban prófétai tulajdonságokkal –, Iuppiter szájába adta a „vég és határ nélküli birodalomról” szóló kijelentést. (*Aen.* I. 278–279) Nyomában még ma sem kevesen vallják, hogy a római világbirodalom szelleme to-

vább él, csak teste, a *corpus imperii* került hibernált állapotba. Azóta is rendre támadtak olyan hatalmak, amelyek megpróbálták e tetszhalál állapotát megszüntetni, s testet alkotni a még mindig eleven szellemnek.

Eszerint nem Scipio, hanem Vergilius jövendölése teljesült?

Dániel könyvének szerzőségét először tudomásunk szerint az i. sz. 3. században élt újplatonista görög filozófus, Porphüriosz kérdőjelezte meg. A kereszténység ellen írt tizenkét könyvében azt állította, hogy a könyv a Hasmoneus-korban keletkezett, kései hamisítvány. Porphüriosz szerint Dániel könyve nem prediktív próféciákat tartalmaz, azokat jóval az események bekövetkezése után jegyezték le (*vaticinia ex eventu*). Az azóta eltelt ezerhatszáz év történeti-kritikai irodalma úgy tartja számon, hogy Dániel könyve végső formájában valamikor i. e. 165 után, vagyis a Makkabeus-felkelés körüli időben keletkezett. Ez az elmélet azonban aligha magyarázza meg, hogyan adhatott Dániel (vagy a könyv redaktora) olyan pontos előrejelzést a Nabukodonozor álmában szereplő szobor vaslábairól, amely „széttör és összezúz mindent, bizony mint a vas pusztít, mind amazokat széttúzza és elpusztítja”. (Dán 2:40) Az „amazokat” természetesen a korábbi három birodalomra: Babilóniára (aranyfej), a méd-perzsa királyságra (ezüstmell és -karok), illetve a makedón Nagy Sándor birodalmára és annak utódállamaira (bronzderék) utal. A szoborbirodalmakat Dániel álmában tisztátalan vadállatok jelképezik (sorrendben: szárnyas oroszlán; egy medveszerű lény; szárnyas párduc vagy gepárd), melyek közül „a negyedik állat rettenetes és iszonyú és rendkívül erős, nagy vasfogai voltak, falt és zúzott és a maradékot lábával összetaposta, és ez különbözött mindazoktól az állatoktól, amelyek előtte voltak, és tíz szarva volt neki”. (7:7) E negyedik állatnak tehát nincs neve, valószínűleg pusztán azért, mert nem hasonlít semmiféle Dániel által ismert fenevadhoz. Az utolsó birodalomról Dániel úgy beszél, mint amely „különb lesz minden birodalomnál, megeszi az egész földet, eltiporja és széttúzza azt”. (7:23) A negyedik birodalomról megtudjuk még, hogy ennek fejedelemsége alatt fog kiirtatni a Messiás

és leromboltatni a jeruzsálemi Templom, mégpedig a Jeruzsálem újjáépítéséről kiadott rendeletől számított 434 (62×7) év múlva. (9:26–27) Ez a birodalom – úgy tűnik – nem fog egyhamar leáldozni, s fennállása alatt „végig tart a háború és elhatározottat a pusztulás”. (9:26)

Mínthogy a „negyedik birodalom” felemelkedése az in-tertestamentális korra tehető, virágkora pedig az Újszövetség időszakára esett, közelebbi megismeréséhez a zsidó-keresztény kinyilatkoztatás *mindkét* alapművét szükséges tanulmányozni. Az Újtestamentum utolsó könyve: János *Apokalüpszisze*, az ósrégi prófétai paradigma folytatása. János előtt nyílt látomásban feltáru-
lnak a jövő titkai, melyek közül bennünket most a végidők birodalmára vonatkozó prófécia-
k érdekelnek. Mint fentebb láttuk, Dániel az utolsó fenevadat nem írja le részletesen. Nem lehet kétségünk viszont afelől, hogy a *Jelenések* 13. fejezetében a tengerből (*abüsszosz* [a mélység mitologikus konnotációjú fogalma] vö. Dán 7:2–3) feljövő hétfejű és tízszarvú fenevad ezzel azonosítható: „*És e fenevad, amelyet láttam, hasonló volt a párduchoz, és az ő lábai mint a medvéé, és az ő szája mint az orosz-lán szája, és a Sárkány adta az ő erejét annak, és az ő királyi szé-két, és nagy hatalmat.*” (Jel 13:2) A Dániel álmában megjelent „rettenetes és iszonyú és rendkívül erős” fenevad tehát egy hibrid lény: az előző három birodalmat megtestesítő démoni fejedelemség összeolvadásából jött létre. Teste a párdúcé (amely a makedón birodalomnak felelt meg); lába a medvéé (ez a méd–perzsa államszövetséget jelképezte); szája, vagyis arca/feje az oroszláné (ez a babilóniai királysággal azonos). A Sárkány jelentését egy korábbi ígevers adja meg: „*a nagy sárkány, ama régi kígyó, aki neveztetik ördögnek és sátánnak, aki mind az egész föld kerekességét elhiteti*”. (Jel 12:9)

Az utolsó idők birodalma tehát nemcsak minden koráb-
binál erősebb lesz, hanem egyesíti magában az előbbie-
k tulajdonságait is: a babilóniak nemes erejét; a méd–perzsák
erőszakosságát és a makedónok gyorsaságát. Már csak
egyetlen kérdést kell megválaszolnunk: honnan tudjuk,
hogyan ez a lény valóban a Római Birodalmat megtestesítő sá-

táni fejedelemség? A Jelenések 17–19. fejezetében János – ószövetségi elődeit követve – Babilón bukásáról prófétál. Ez a város azonban nem az Eufratész mentén fekvő, egykor hatalmas, ám erre az időre jelentéktelenné vált település; még csak nem is az „örök Babilón”, az ellen-Jeruzsálem, ahol a Sátán ütötte fel főhadiszállását; hanem Róma. Legalábbis aligha magyarázhatnánk másképpen azt, hogy az *interpretatio angelica* szerint a vörös fenevad hét feje „a hét hegy”. (*hai hepta kephalai hepta horé*, Jel 17:9) A fenevadról egyébként egy másik, enigmatikus kijelentést is tesz a próféta: „A fenevad, amelyet láttál, volt és nincs; és a mélységből jó fel és megy a veszedelemre. És a föld lakosai csodálkoznak (akiknek neve nincs beírva az élet könyvébe e világ alapítása óta) látva a fenevadat, amely volt és nincs, noha van.” (*én kai uk esztin kai paresztai*, Jel 17:8) A korai keresztény (4–5. századi) Apokalüpszisz-értelmezések – érthető módon – elsősorban a hét kis-ázsiai gyülekezethez írott levelekkel foglalkoznak, a 17. fejezet már kívül esik érdeklődési körükön – a mai tudós kommentárok pedig tanácstalanok. Ez a fenevad azonban aligha lehet más, mint a dánieli negyedik birodalom, amellyel kapcsolatban a „volt és nincs” *sensus litteralis*, míg a „van” a *sensus spiritualis* szerint értendő. Annak ellenére, hogy a Római Birodalom az 5. században politikai értelemben megszűnt létezni (a „volt” a 100 körül prófétáló János szempontjából természetesen *perfectum propheticum*), a *translatio imperii* törvénye alapján tovább él. Az *Imperium Romanum* bukás utáni kontinuus létezése még a pogányok előtt is evidenciának számított. Az egyik utolsó klasszikus római költő, Claudius Rutilius Namatianus pogány főhivatalnok, aki 416-ban elhagyta Rómát, hogy felkeresse birtokait szülőföldjén, a távoli Galliában. Ezt az utazást írta le *De reditu suo* című költeményében. Ennek alkalmából hoszszú *encomiumot* zeng Róma dicsőségéről, összehasonlítva azt a korábbi (asszír, perzsa, parthus, makedón) birodalmakkal. Rutilius Namatianus itt egy olyan paradoxont fogalmaz meg, amely a bukott birodalom továbbélésének titka: „Téged ugyanaz épít fel, ami szétroncsol más birodal-

makat: a te újjászületésed törvénye az a képesség, hogy gyarapodjál roncsaidon". (*ordo renascendi est crescere posse malis*, 140)